

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΔΙΕΘΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΑΛΤΙΚΟΥ

Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν,

Φυσικά οἱ πρώτες μου λέξεις θὰ εἶναι λέξεις εὐχαριστιῶν. Πρῶτα σὲ σᾶς, γιὰ τὸν τόσο θερμὸ χαιρετισμὸ σας καὶ τὴν ἐξαιρετικὰ εὐνοϊκὴ σας κρίση, στὴν ὁποία προσθέσατε καὶ ὀρισμένες ἀγνωστες ὡς τώρα ἀποκαλύψετε. Καλὸν ὅμως ἴσως θὰ ἦταν νὰ προσθέσω σχετικὰ ὅτι, ὅταν ἦρθε ἡ ὥρα καὶ μὲ προσέλαβαν στὸ Διεθνὲς Γραφεῖο Ἔργασίας, οἱ κυβερνήσεις δὲν ἐπενέβαιναν πλέον στὶς ὀνομασίες καὶ τὰ νέα στελέχη εἰσέρχονταν, ἂν μοῦ ἐπιτραπεῖ ἡ ἔκφραση, μὲ τὸ ἐπιστημονικὸ σπαθὶ τους.

Δὲν θὰ προχωρήσω ὅμως σὲ ἄλλες ἀποκαλύψεις: ἀπλῶς διότι δὲν ὑπάρχουν. Διότι δὲν ἀποτελεῖ ἀποκάλυψη ἡ φιλία σας, οὔτε ἡ ἐνθάρρυνση χωρὶς τὴν ὁποία δὲν θὰ ἦμουν σήμερα ἐδῶ. Ἐδῶ, ὅπου χαίρω τόσο πού, ἔπειτα ἀπὸ μισὸ αἰῶνα, σᾶς ξαναβρίσκω ὅπως σᾶς ἤξερα στὰ φοιτητικὰ μας χρόνια, πού ὑπενθυμίσατε καὶ ἔχω τὴν ἐντύπωση ὅτι ξαναβρίσκω τὸ σφρίγος καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸ τῆς νεότητος, ὅπως ἀσφαλῶς καὶ τὴ χαρὰ τῆς φιλίας, αὐτοῦ τοῦ τόσο πολυτίμου ἀγαθοῦ τῆς ζωῆς μας. Ἡ νεότητα, ἀγαπητέ μου κύριε Πρόεδρε, δὲν εἶναι κυρίως θέμα ἡμερολογίου, εἶναι θέμα ψυχῆς. Καὶ τὸ λέγω, διότι ἰδιαίτερα μὲ συνεκίνησαν οἱ ἀναφορές σας στὸν ἀλησμόνητο Γεώργιο Scelle, πού μᾶς τίμησε μὲ τὴν ἀγάπη του, καὶ πού παρέμεινε νέος στὴ σκέψη, στὴ θεωρία καὶ στὸν χαρακτήρα μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς του.

Τὴν εὐγνωμοσύνη μου θέλω νὰ ἐκφράσω βέβαια στὴν Τάξη τῶν Ἠθικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν πού μοῦ ἔκανε τὴν τιμὴ νὰ προτείνει τὴν ἐκλογή μου, καὶ γενικώτερα στὰ μέλη τῆς Ἀκαδημίας, τῶν ὁποίων ἡ εὐμενὴς ψῆφος, μερικῶν μάλιστα ἡ φιλικὴ ἐπιμονὴ μοῦ ἐπέτρεψαν ν' ἀποκτήσω τὴν πρόσκαιρη αὐτὴ ἀθανασία. Ἡ σκέψη μου στρέφεται ἰδιαίτερα στὸν ἐξάιρετο ἐπιστήμονα καὶ φίλο Γεώργιο Τενεκίδη, μὲ τὸν ὁποῖον ἔχομε κοινὲς τόσες πεποιθήσεις, ἀνησυχίες καὶ προσπάθειες.

Κύριοι Συνάδελφοι,

Οἱ εὐχαριστίες πού θέλησα νὰ ἐκφράσω στὴν ἀρχὴ τῆς ὀμιλίας μου δὲν ἀποτελοῦν ἀπλῶς τὴ φυσικὴ ἐκδήλωση ἑνὸς νέου μέλους τοῦ Σώματός σας. Ὅφειλονται καὶ σὲ βαθύτερους λόγους.

Δὲν μπορῶ, πράγματι, ν' ἀγνοήσω τὸ γεγονὸς ὅτι, μὲ τὴν ψῆφο σας, καλέσατε νὰ παρακαθῆσει μεταξύ σας ἕναν Ἕλληνα πού γεννήθηκε στὸ ἐξωτερικὸ, πού ἔζησε βέβαια μιὰ ἱστορικὴ περίοδο στὴν Ἑλλάδα, ὅπου καὶ ξαναέρχεται, ἀλλὰ σταδιοδρόμησε καὶ ἀσκεῖ ἀκόμα ὀρισμένα καθήκοντα στὸ ἐξωτερικὸ. Θέλω λοιπὸν νὰ ἐρμηνεύσω τὴν ψῆφο

σας σὰν μιὰ ἀναγνώριση τῆς θέσεως τοῦ ἀποδήμου Ἑλληνισμοῦ στὸν ἐλληνικὸ πνευματικὸ χῶρο.

Ποτέ, βέβαια, ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν περιορίσθηκε σὲ γεωγραφικὰ ὄρια. Ἡ καταπληκτικὴ ἐξάπλωση τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ὑπογράμμιζε, μεταξὺ ἄλλων, ὁ ἀλησμόνητος Κωνσταντῖνος Ἄμαντος¹, οἱ διάφορες ἀποικίες ποὺ ἰδρύθηκαν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους μὲ, καθὼς τονίσθηκε², «πραγματικὸ πανελλήνιο πνεῦμα», ἡ παράδοση τῆς μετανάστευσης τόσων «πολυπλάγκτων» Ὀδυσσέων, ἡ μοίρα –πότε λαμπρὴ καὶ πότε σκληρῆ– τῶν διαφόρων αὐτῶν τμημάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ποὺ ἄφησαν κάποτε σὰν μιὰ θρυλικὴ ἀνάμνηση, ὅπως καὶ τώρα ἀκόμα στὸ μακρινὸ Ἀφγανιστάν, ἄλλοτε Βακτριανή, γιὰ τὴν ὁποία ὁ ποιητὴς εἶχε γράψει ὅτι

«Καὶ τὴν Κοινὴν Ἑλληνικὴ Λαλιὰ

ὡς μέσα στὴ Βακτριανὴ τὴν πῆγαμε, ὡς τοὺς Ἰνδοὺς»³,

οἱ πατρίδες ποὺ μεγαλούργησαν κι ἔπειτα χάθηκαν ἀλλὰ δὲν ξεχάστηκαν, ὅλες αὐτὲς οἱ ἐποχὲς καὶ περιοχὲς εἶναι βέβαια ἀναπόσπαστο μέρος τῆς Ἱστορίας μας.

Εἶναι ὅμως γνωστὰ τόσο τὸ παθητικὸ τῆς μετανάστευσης ὅσο καὶ ἡ μερικὴ ἀπώλεια καὶ ἡ ἐλάττωση αὐτοῦ τοῦ μακρινοῦ Ἑλληνισμοῦ⁴, κάποτε κατόπιν πραγματικῆς γενοκτονίας καὶ βίαιης ἢ φυσικῆς ἀφομοίωσης. Τμήματα ἄλλοτε ἀνηθρὰ καὶ ἱστορικά, ὅπως τῆς Ἰωνίας, τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Πόντου, παροικίες σημαντικές, ὅπως τῆς Ρωσίας, τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν καὶ πιὸ τελευταῖα τῆς Αἰγύπτου, ξεριζώθηκαν, κάποτε ἀφανίσθηκαν, ἢ ἀπλῶς ἐφθιναν, ἢ ἀκόμα διέρχονται ἐθνικὴ κρίση, ὅπως οἱ Κύπριοι ἀδελφοί μας. Πόσοι εἶναι, στίς τελευταῖες δεκαετίες, ποὺ ἀποχαιρέτησαν τὶς Ἀλεξάνδρειες ποὺ ἔχασαν⁵. Πόσοι ἄλλοι, πάλι μὲ τὸν Καβάφη, ἔχουν στὸ νοῦ

1. Κ. Ἄμαντος, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν*, Ἀθῆναι, 1933, σ. 8 καὶ ἐπ.

2. Β. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Τόμος Β', Μιχαὴλ Σακελλαρίου, σ. 14-65, 270, 277, Ἀθηνᾶ Καλογεροπούλου, σ. 118, Ἀλεξ. Δεσποτοπούλου, σ. 139 καὶ ἐπ. Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα, 1971.

3. Καβάφη, *Ποιήματα*, «Στὰ 200 π.Χ.», Ἐκδ. Ἀλεξανδρινῆς Τέχνης (Καλμούχου), Ἀλεξάνδρεια, 1935, σ. 186.

4. Βλ. Γ. Τενεκίδου, Ἡ Ἑλληνικὴ Συμβολὴ στὴ διαμόρφωση τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου καὶ τῆς Ἐπιστήμης τῶν Διεθνῶν Σχέσεων, Πρακτικὰ Ἀκαδημίας, 1987, τόμ. 62, σ. 96, ὑποσημ. 9 καὶ σ. 119, ὑποσ. 61. Τοῦ ἰδίου Πληθυσμιακὲς παράμετροι τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ, Νέα στοιχεῖα ἀπὸ ἐρευνες τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Πρακτικὰ Ἀκαδημίας, 1988, Τόμος 63, σελ. 70-73, Β. Θεοδωροπούλου, Οἱ Τοῦρκοι κι' ἐμεῖς, ἐκδ. Φυτράκη/ Ὁ Τύπος, Α.Ε. 1988, σελ. 90.

5. Καβάφη, » Ἀπολείπειν ὁ Θεὸς Ἀντώνιον», ὁ.π.π., σ. 33.

τους πάντα την 'Ιθάκη, «μὴ προσδοκῶντας πλούτη νὰ (τοὺς) δώση»⁶ και χωρίς ἡ νοσταλγία νὰ τοὺς ἔχει πλάσει μιὰ χώρα ἀνύπαρχτη, ὅπως ἔγραψε ὁ Σεφέρης στὸν «γυρισμὸ τοῦ ξενητεμένου»⁷.

Βέβαια, ὡς ἓνα σημεῖο, τὰ δράματα και τὰ κτυπήματα ποὺ ὑπέστη ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Διασπορᾶς εἶχαν ὡς συνέπεια ὅτι συγκεντρώθηκε στὸ ἐλλαδικὸ ἔδαφος τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἔθνους⁸. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐμπόδισε νέους βλαστοὺς νὰ φυτρώσουν. Σήμερα, δὲν ὑπάρχει σχεδὸν χώρα, μεγάλη ἢ μικρή, ὅπου νὰ μὴν εἶναι ἐγκατεστημένοι Ἕλληνες, και δὲν ὑπάρχει θάλασσα ὅπου νὰ μὴν κυματίζει ἢ γαλανόλευκη –ἢ κάποτε μιὰ ὑποκατάστατη– σημαία. Αὐτὸν τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Διασπορᾶς, ἢ Ἑλλάδα τὸν χρειάζεται –και ξέρομε τί συνεισέφερε στὸν τόπο– ὅπως κι ἐκεῖνος χρειάζεται τὴν Ἑλλάδα. Πῶς ἦταν δυνατὸν νὰ μὴν τὸν ἀνέφερα αὐτὴ τῆ στιγμῆ; Και πῶς εἶναι δυνατὸν ἢ σκέψη μου νὰ μὴν στραφεῖ εἰδικὰ στὸν ἄλλοτε ἀκμάζοντα Ἑλληνισμὸ τῆς Αἰγύπτου, μὲ τὶς δεκάδες χιλιάδων δραστηρίων παροίκων, τὶς κοινότητές του, τὰ σχολεῖα του –ποὺ ἢ Ἀκαδημία τίμησε πρόσφατα μὲ βραβεῖα της– τὰ πνευματικὰ του κέντρα, τὶς ἐκκλησίες του, και βέβαια τὸ ἱστορικὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας, σ' αὐτὸν τὸν Ἑλληνισμὸ τοῦ ὁποῖου οἱ λίγοι ἐναπομείναντες γέρνουν μὲ θλίψη στοὺς τάφους τῶν νεκρῶν τους ἀλλὰ και προσπαθοῦν νὰ διατηρήσουν κάπως μιὰ μακρὰ κι ἀλησμόνητη παράδοση;

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐπιτρέψτε μου νὰ ἐκφράσω τὴ βαθειὰ μου εὐγνωμοσύνη στὴ μνήμη τοῦ πατέρα μου γιὰ ὅλα ὅσα τοῦ ὀφείλω, και ἰδιαίτερα γιὰ τὸ παράδειγμα ἦθους ποὺ μοῦ ἔδωσε μὲ ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του.

Αὐτὰ τὰ αἰσθήματα δὲν ἔχουν βέβαια ἰδιαίτερη πρωτοτυπία. Ἰσχύουν γιὰ χιλιάδες ἐλληνικὲς οἰκογένειες στὴν Ἑλλάδα και στὸ ἐξωτερικό. Δείχνουν ὅμως ὅτι, πέραν ἀπὸ τὰ πολιτικὰ σύνορα τῆς χώρας ὑπάρχει ἓνας πολὺ εὐρύτερος χῶρος, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς μύριους δεσμοὺς μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος και τῶν παιδιῶν της, ὅπου κι ἂν βρίσκονται, ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ συνείδηση τῆς ἐθνικῆς μας ἐνότητας και ἰδιαιτερότητας⁹, κι ἀπὸ τὴν κοινότητα τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς παράδοσης, τῆς γλώσσας, τῆς θρησκείας, τέλος τῆς ψυχῆς, ποὺ σφυρηλατήθηκε μέσα στὶς περιπέτειες, τὶς χαρὲς και τὶς θλίψεις τοῦ Γένους και ποὺ δίνει στὸν Ἑλληνισμὸ ἓνα πρόσθετο ἄνοιγμα τῆς σκέψης και τῆς καρδιάς σὲ πολλοὺς και μεγάλους ὀρίζοντες.

6. Καβάφη, «'Ιθάκη», ὁ.π.π. σ. 40-41.

7. Σεφέρης, «'Ο γυρισμὸς τοῦ ξενητεμένου», Π ο ι ἡ μ α τ α, 4η ἔκδ., Ἴκαρος, Ἀθήνα 1963, σ. 168-169.

8. Β. Σεφέρης, Μ έ ρ ε ς, Τόμος Γ, 1934-1940, Ἀθήνα, Ἴκαρος, 1977, 9 Μάη 1937, σελ. 49 και Μ έ ρ ε ς, 1945-51, Ἀθήνα, Ἴκαρος, 1973, 3 Αὐγούστου 1946, σελ. 46.

9. Βλ. συνέντευξη Ν. Σβορώνου, Σ ύ γ χ ρ ο ν α θ έ μ α τ α, Δεκέμβριος 1988, σ. 44.

Παρακαλῶ νὰ καταλάβετε καὶ νὰ συγχωρήσετε, Κυρίες καὶ Κύριοι, αὐτὴν τὴν κάπως αἰσθηματικὴ εἰσαγωγή. Καιρὸς εἶναι τώρα νὰ στραφῶ στὸ κύριο θέμα τῆς ὁμιλίας μου.

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Μὲ τὴν ἀπόφασή της νὰ δημιουργήσει ἔδρα Διεθοῦς Ἐργατικοῦ Δικαίου καὶ Διεθνῶν Ἐργασιακῶν Σχέσεων, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀναγνώρισε τὴ σημασία καὶ τὶς διεθνεῖς διαστάσεις πού τὰ κοινωνικά προβλήματα ἔχουν προσλάβει στὴν ἐποχὴ μας.

Δὲν θὰ ἐπιχειρήσω ἐδῶ μιὰ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ σ' ἓνα θέμα τοῦ ὁποίου οἱ βάσεις ἀνέρχονται στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ πού ἔγινε θεσμὸς τὸ 1919, ὅταν ἰδρύθηκε ἡ Διεθνὴς Ὀργάνωση Ἐργασίας μὲ ἀποστολὴ τὴν προώθηση τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ μὲ κυριώτερο μέσο τὴ σύναψη διεθνῶν συμβάσεων.

Θὰ ὑπενθυμίσω μόνον σύντομα τὴν αἰτιολογία, τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὴν ἐξέλιξη αὐτοῦ τοῦ δικαίου, ὀρισμένα προβλήματα πού συνάντησε καὶ ἀποτελέσματα πού ἀπέφερε πρὶν στραφῶ στὸ βασικὸ ἐρώτημα, δηλ. ποιὸς εἶναι ὁ ρόλος του στὴ σύγχρονη διεθνῆ κοινωνία.

ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ἱστορικὰ τρεῖς ἦσαν οἱ κυριώτεροι λόγοι στοὺς ὁποίους ἀποδόθηκε ἡ δημιουργία τοῦ Διεθοῦς Ἐργατικοῦ Δικαίου.

Ὁ παλαιότερος ὑπῆρξε ὁ διεθνὴς ἀνταγωνισμὸς, δηλ. ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ σύναψη διεθνῶν συμβάσεων στὸν τομέα τῆς ἐργασίας θὰ ἐμπόδιζε ἓνα εἶδος ἀθέμιτου ἀνταγωνισμοῦ πού θὰ ἀπέβαινε εἰς βάρος τῶν συνθηκῶν ἐργασίας¹⁰. Τὰ πράγματα δὲν εἶναι βέβαια τόσο ἀπλὰ ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα χρησιμοποιοῦνταν καὶ πιὸ πρόσφατα, ὅπως θὰ δοῦμε.

Σήμερα ὁμως ἡ κυριώτερη δικαιολογία εἶναι ἡ ἔννοια τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, πού ἐμφανίσθηκε στὸ τέλος τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου καὶ πού ἔδωσε μιὰ πολὺ εὐρύτερη διάσταση στὸ θεσμὸ, καλύπτοντας καὶ θέματα πού ἀφοροῦν, πιὸ γενικά, πέραν τοῦ κλασικοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια τῶν ἀτόμων¹¹.

Τρίτος λόγος πού ἀνέφερε ἡ Συνθήκη τῶν Βερσαλλιῶν ἦταν ἡ ἐδραίωση τῆς

10. Τὴν ἰδέα εἶχε συλλάβει ἤδη ὁ γνωστὸς οἰκονομολόγος καὶ πολιτικὸς Necker, στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα, βλ. Necker, *De l'importance des idées religieuses*, Λονδίνο καὶ Λιέγη, 1788, σ. 245.

11. Βλ. René Cassin, Εἰσαγωγή, *Revue des droits de l'homme*, Paris, Pedone, Τόμος IV-4, 1971, σ. 684.

διεθνούς ειρήνης. Τò επιχείρημα ἔχει ἀσφαλῶς μιὰ βάση, ἂν καὶ ἔμμεση¹². Ἄλλωστε ἡ ἀπόφαση νὰ ἰδρυθεῖ αὐτὸς ὁ Ὀργανισμὸς, τὸ 1919, ἐπηρεάσθηκε ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τῶν κυβερνήσεων νὰ ἰκανοποιήσουν τὶς διεκδικήσεις τῶν ἀποστρατευθέντων γιὰ μιὰ καλύτερη ζωὴ, κυρίως ἐν ὄψει κοινωνικῶν ἀναταραχῶν.

Στοὺς ἀρχικοὺς αὐτοὺς λόγους κι ἄλλοι προστέθηκαν ἀργότερα, ὅπως π.χ. ἡ ἀναζήτηση μιᾶς ἰσορροπημένης οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀνάπτυξης. Ἴσως ἡ πιὸ πειστικὴ δικαιολογία τοῦ θεσμοῦ ἔγκειται στὴν καταπληκτικὴ του ἐπιτυχία, πὸν ὀφείλεται καὶ στὰ ἰδιαίτερά του χαρακτηριστικά.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Οἱ συμβάσεις πὸν διατύπωσε ἡ Διεθνὴς Ὀργάνωση Ἐργασίας παρουσιάζουν ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ πὸν ἀποτελέσαν καινοτομίες γιὰ τὸν κλάδο αὐτὸ τοῦ διεθνoῦς δικαίου¹³. Τὸ κυριώτερο εἶναι ὅτι ἡ κατάρτιση διεθνῶν συμβάσεων σὲ θέματα ἔργασίας εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ ὕλη ἔπαυσε πλέον ν' ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὰ ἐσωτερικὴ ὑπόθεση τῶν Κρατῶν¹⁴. Τὸ διεθνὲς ἐργατικὸ δίκαιο ὑπῆρξε ἡ πρώτη σημαντικὴ περίπτωση τῆς τάσεως περιορισμοῦ τῆς ἀνεξέλεγκτης κρατικῆς κυριαρχίας καὶ παράλληλα ἐπεκτάσεως τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ διεθνoῦς δικαίου, πὸν τόνισε σ' αὐτὴ τὴν αἴθουσα, τὸ 1979, ὁ ἀείμνηστος Κωνσταντῖνος Τσάτσος ὅταν, ὡς Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, ὑποδέχθηκε τὴ σύνοδο τοῦ Ἰνστιτούτου Διεθνoῦς Δικαίου¹⁵. Τὸ ἴδιο Ἰνστιτούτο ἄλλωστε, πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες, ὑπογράμμισε ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν τάση στὸν εὐρὸ τομέα τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁶.

12. Βλ. τὴ σχετικὴ ἀνάλυση τοῦ διασήμου πρώτου Διευθυντοῦ τοῦ Διεθνoῦς Γραφείου Ἐργασίας, Albert Thomas «Justice sociale et Paris universelle», *Revue de Paris*, 15 mars, 1924, σ. 241-161.

13. Βλ. G. Scelle, *L' Organisation Internationale du Travail et le BIT*, Paris, 1930, σ. 181-185, J. Morellet, «Un type original de traités: Les conventions internationales du travail», *Revue critique de droit international privé*, 1938, σ. 1 καὶ ἐπ. C. W. Jenks, «Some Characteristics of International Labour Conventions», *Canadian Bar Review*, Vol. XIII, σ. 448-462.

14. René Cassin, «L'homme, sujet de droit international et la protection des droits de l'homme dans la science universelle», in *La technique et les principes du droit public, Etudes en l'honneur de Georges Scelle*, Paris, 1950, Τόμος I, σ. 68, P. Juvigny, «L'OIT et les droits de l'homme», *Revue française des affaires sociales*, Ἀπρίλιος - Ἰούνιος 1969, σ. 87.

15. Βλ. *Annuaire de l'Institut de droit international*, vol. 58, tome II, Session d'Athènes, 1979, Karger, Bâle, 1980, σ. 21.

16. Βλ. *Résolution sur «la protection des droits de l'homme et le principe de non-interven-*

Πιο ειδικά, η σύναψη των διεθνών συμβάσεων εργασίας έχει δύο χαρακτηριστικά: τὸ πρῶτο εἶναι ὅτι ψηφίζονται στὸ πλαίσιο μιᾶς ὀργανώσεως στὴν ὁποία μετέχουν ἐκπρόσωποι ὄχι μόνον τῶν κυβερνήσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐργοδοτῶν κι ἐργαζομένων κι αὐτὸ τὸ «τριμερὲς» σύστημα¹⁷ ἐπέτρεψε τὴ συμμετοχὴ τῶν κυρίως ἐνδιαφερομένων καὶ γενικότερα τῆς κοινῆς γνώμης. Ἄλλος πρωτότυπος κανόνας, ἀλλὰ πὺ γενικεύθηκε ἀργότερα¹⁸, εἶναι ὅτι οἱ ἐν λόγῳ συμβάσεις δὲν ἀπαιτοῦν ὁμοφωνία ἀλλὰ μόνον τὴν πλειοψηφία τῶν δύο τρίτων γιὰ τὴν ἐγκρισή τους. Τέλος οἱ διεθνεῖς συμβάσεις ἐργασίας ἀπέκτησαν, ἀπὸ διάφορες ἀπόψεις, μεγαλύτερη ἰσχὺ ἀπὸ τις κλασικὲς συνθήκες, π.χ. ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑποχρέωση ὑποβολῆς τους στὰ Νομοθετικὰ σώματα, τὸ χαρακτήρα ἐθίμου πὺ ὀρισμένοι κανόνες ἔχουν ἀποκτήσει καὶ τὸ προχωρημένο σύστημα ἐλέγχου ἐφαρμογῆς τους.

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΟΙ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Στὰ ἐβδομήντα χρόνια πὺ λειτουργεῖ, ἡ Διεθνὴς Ὀργάνωση Ἐργασίας ἔγινε ἕνας τεράστιος ὀργανισμὸς καὶ οἱ συμβάσεις της¹⁹ εἶχαν μιὰ ἐξαιρετικὴ ἐξέλιξη.

Οἱ πρῶτες ἀφοροῦσαν κυρίως τὰ κλασικὰ προβλήματα τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, δηλ. τοὺς ὄρους ἐργασίας, τὴν ἀπασχόληση, τὴν ἐργασία τῶν γυναικῶν, τὴν ἐργασία τῶν παιδιῶν, τὴν κοινωνικὴ ἀσφάλιση κ.λπ. Γρήγορα ὅμως διευρύνθηκαν ὁ κύκλος τῶν θεμάτων καθὼς καὶ τὸ πλαίσιο τῆς τοποθέτησεως τους. Ὁ στόχος τους δὲν περιορίσθηκε στὴν προστασία τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων τῶν ἐργαζομένων ἀλλὰ περιέλαβε καὶ ὀρισμένες βασικὲς ἀρχὲς πὺ ἀφοροῦν τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀξιοπρέπειά τους, ὅπως ἡ συνδικαλιστικὴ ἐλευθερία²⁰, ἡ ἀπαγόρευση τῆς ἀναγκαστικῆς ἐργασίας καὶ

tion dans les affaires intérieures des Etats», *Annuaire de l'Institut du droit international*, vol. 63, tome II, session de Saint-Jacques de Compostelle, 1989, Pedone, Paris, 1990, σ. 338-345.

17. Βλ. Γ. Τενεκίδη, *Οικονομικὸς Παρατηρητής*, Ἰανουάριος-Μάρτιος 1954, σ. 78-91. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα ὑπάρχει ἀφθονὴ βιβλιογραφία, βλ. π.χ. E. Vogel-Polsky, *Du tripartisme à l'Organisation Internationale du Travail*, Bruxelles, 1966.

18. Ἡ σύμβαση τῆς Βιέννης τοῦ 1969 σχετικὰ μὲ τὸ δίκαιο τῶν συνθηκῶν καθιέρωσε κατ' ἀρχὴν τὴν πλειοψηφία τῶν δύο τρίτων, ἐκτὸς ἂν τὰ συμβαλλόμενα Μέρη ἀποφασίσουν διαφορετικὰ (ἄρθρ. 9 παράγρ. 2).

19. Πρόκειται, ὡς τώρα, γιὰ 169 συμβάσεις πὺ συμπλήρωσαν 179 συστάσεις.

20. Βλ. Ν. Βαλτικοῦ, *Συνδικαλιστικὲς ἐλευθερίες καὶ ἀνθρώπινα δικαιώματα*, ὁμιλία στὸ Κέντρο Διεθνῶς καὶ Εὐρωπαϊκοῦ Οἰκονομικοῦ Δικαίου, σὲ τιμὴ Δημητρίου Εὐρυγένη, Θεσσαλονίκη, Ἐκδ. Σάκκουλα, Ἀθήνα, 1989, «Résolution concernant les droits syndicaux et les libertés civiles» *Conférence Internationale du Travail, compte-rendu des travaux*, 54me session,

ή ίση μεταχείριση. Γενικότερα φάνηκε πόσο στενός είναι ο δεσμός μεταξύ των συμβάσεων εργασίας και όρισμένων πιό γενικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και πολιτικών ελευθεριών, π.χ. τής ελευθερίας τής γνώμης και τής έκφρασης, τής ασφάλειας του προσώπου, κλπ. Αυτή ή στενή σχέση των κοινωνικών δικαιωμάτων με τ' άστικά και τὰ πολιτικά²¹ συντελεῖ στο να περιορισθεῖ ὁ κίνδυνος πού ἔχετε ἐπισημάνει, Κύριε Πρόεδρε, σχετικά με ἐνδεχόμενες παρεκκλίσεις του «κοινωνικοῦ» καί «διοικητικοῦ» Κράτους²².

Ὅ ρ ι σ μ έ ν α π ρ ο β λ ή μ α τ α

α) Σχέσεις με παραπλήσια θέματα. Ἐργατικά προβλήματα καὶ οἰκονομικὴ πολιτικὴ.

Ἡ ἐξέλιξη πού ἀναφέραμε εἶναι ἐνδεικτικὴ ἐνός ἀπὸ τὰ προβλήματα πού συνάντησε ἡ διατύπωση διεθνῶν κανόνων στὸν τομέα τής εργασίας. Πρόκειται γιὰ τὴν στενὴν σχέση πού τὰ θέματα αὐτὰ ἔχουν με γενικότερα ἢ παραπλήσια ζητήματα καὶ πού ὀδήγησε τὸ διεθνὲς ἐργατικὸ δίκαιο νὰ ἐπεκτείνει τὴν ἀρμοδιότητά του εὐρύτερα ἀπὸ ὅ,τι συμβαίνει στο ἐσωτερικὸ ἐπίπεδο²³. Αὐτὸ παρατηρήθηκε, ὅπως εἶδαμε, σχετικά με τὶς ἀτομικὲς ἐλευθερίες, καθὼς καὶ σὲ κλάδους ὅπως τὸ ποινικὸ καὶ τὸ ἀστικὸ δίκαιο²⁴. Ὁ πιὸ σημαντικὸς τομέας ἀλληλεξάρτησης εἶναι ἀσφαλῶς ὁ οἰκονομικός. Εἶναι πράγματι ἀδύνατο νὰ καλυφθοῦν ἱκανοποιητικὰ τὰ ἐργατικά θέματα χωρὶς νὰ χαραχθεῖ καὶ μιὰ ἀνάλογη οἰκονομικὴ πολιτικὴ ὅπως ὑπογράμμισε καὶ ὁ σεβαστὸς συνάδελφος Ἄγγελος Ἄγγελόπουλος²⁵ ὅσον ἀφορᾷ ἰδιαίτερα τὴν πλήρη ἀπασχόληση.

σ. 630-647, 1970: N. Valticos «Un développement du droit international du travail: les droits syndicaux et les libertés publiques», *En hommage à Paul Horion*, Liège, 1972, σελ. 263-289.

21. Βλ. ἀπόφαση 32/130 τοῦ 1977 τής Γενικῆς Συνέλευσης τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, G. Vlachos «La structure des droits de l'homme et le problème de leur réglementation en régime pluraliste», *Revue internationale de droit comparé*, vol. 2, 1972, pp. 279-353.

22. Βλ. Γ. Κ. Βλάχου, «Τὰ κριτήρια τής δημοκρατίας στὴν περίοδο τοῦ διοικητικοῦ καὶ κοινωνικοῦ Κράτους», *Σύμμεικτα πρὸς τιμὴν Φ. Βεγλερῆ*, Ἡ κρίση τῶν θεσμῶν τοῦ Κράτους, ἐκδ. Σάκουλα, Ἀθήνα, 1988, Τόμος I, σ. 34-53.

23. Βλ. N. Valticos, «Droit international du travail et droits nationaux du travail: interdépendance et autonomie», *Journal des Tribunaux du Travail*, Bruxelles, No 227, 15 Σεπτ. 1981, σ. 233-237.

24. Τὸ ποινικὸ δίκαιο ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀπαγόρευση τής ἀναγκαστικῆς εργασίας καὶ τὸ ἀστικὸ γιὰ τὴν προστασία τοῦ μισθοῦ.

25. A. Angelopoulos, *Global Plan for Employment. A new Marshall Plan*, New York, Praeger, 1983, καὶ *Un Plan Marshall pour l'Emploi - Pour un Keynesianisme à l'échelle internationale*, preface du professeur Klein, P.U.F. Paris

Τὸ γενικὸ ζήτημα τῶν σχέσεων τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς καὶ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν προβληματίσει τὴ Διεθνῆ Ὑργάνωση Ἑργασίας ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς χρονια, καὶ ἰδιαίτερα κατὰ τὴ μεγάλη οἰκονομικὴ κρίση τοῦ 1930. Λίγο ἀργότερα, τὸ 1941, ὁ Πρόεδρος Franklin Roosevelt δήλωσε ὅτι ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ δὲν ἀποτελεῖ «σκοπὸ ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλὰ εἶναι μόνον ἓνα μέσον γιὰ τὴν ἐπίτευξιν κοινωνικῶν στόχων»²⁶. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ λεγομένη Διακήρυξις τῆς Φιλαδελφείας τοῦ 1944, ποὺ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Δ.Ο.Ε., ὀρίζει ὅτι ἐναπόκειται στὴν Ὑργάνωση νὰ ἐξετάζει, ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν κοινωνικῶν τους συνεπειῶν, τὰ ἐσωτερικὰ ἢ διεθνῆ μέτρα ποὺ λαμβάνονται στὸν οἰκονομικὸ καὶ δημοσιονομικὸ τομέα. Μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα μερικὲς συμβάσεις χάραξαν κατευθυντήριες γραμμὲς ὅσον ἀφορᾷ τὰ οἰκονομικὰ μέτρα ποὺμποροῦν νὰ ἐνισχύσουν εἰδικώτερα τὴν πολιτικὴ ἀπασχολήσεως²⁷. Θὰ δοῦμε ὅτι τὸ πρόβλημα αὐτὸ παρουσιάζει καὶ τώρα ἰδιαίτερη ἐπικαιρότητα.

β) Οἱ διαφορὲς μεταξὺ τῶν συνθηκῶν σὲ κάθε χώρα.

Ἄλλο ζήτημα ποὺ θέτει ἡ κατάρτιση διεθνῶν κανόνων ἔγκειται στὶς διαφορὲς ποὺ ὑφίστανται μεταξὺ τῶν οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν συνθηκῶν, καθὼς καὶ τῶν νομικῶν συστημάτων τῶν διαφόρων χωρῶν. Ἡ λύσις βρέθηκε στὴ διατύπωση τῶν συμβάσεων μὲ κάποια «ἐλαστικότητα», κυρίως ὅσον ἀφορᾷ τὶς μεθόδους ἐφαρμογῆς²⁸.

Ἄλλα προβλήματα ἔθεσαν ἡ πάροδος τοῦ χρόνου, καὶ ἐπίσης ἡ συνύπαρξις διαφόρων τύπων διεθνῶν συμβάσεων σχετικῶν μὲ τὸ ἴδιο θέμα. Τὸ κυριώτερο ὅμως εἶναι τὸ θέμα τῆς ἐφαρμογῆς τους.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν Συμβάσεων

Γιὰ τὶς διεθνεῖς συμβάσεις ἐργασίας τὸ θέμα τῆς ἐφαρμογῆς ἔχει ἰδιαίτερη σημασία.

Εἶναι συνεπῶς σημαντικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι, σ' αὐτὸν τὸν τομέα, ἔχει ὀργανωθεῖ ἓνα σύστημα ἐλέγχου ποὺ εἶναι τὸ πιὸ προχωρημένο στὸ διεθνὲς ἐπίπεδο²⁹. Σ' αὐτὸ τὸ θέμα ὁ

1984. Βλ. ἐπίσης τοῦ ἰδίου *Οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις, θεωρία καὶ πολιτικὴ*, Ἀθήνα, Πιτσιλός, 1989, σελ. 207-217, καὶ Lawrence Klein and Angelos Angelopoulos, *Third World Debt - Some Proposals for Action*, New York, 1989, p. 17.

26. *Conférence Internationale du Travail, 1941, New York and Washington, Compte-rendu des travaux*, σ. 163.

27. Σύμβαση ἀριθ. 162 σχετικὰ μὲ τὴν πολιτικὴ ἀπασχολήσεως, τοῦ 1964 καὶ συμπληρωματικὲς συστάσεις 122 τοῦ 1964 καὶ 169 τοῦ 1984.

28. Βλ. σχετικὰ Ν. Βαλτικῶ «Ἐξελίξεις καὶ προβλήματα τοῦ Διεθνoῦς Ἑργατικοῦ Δικαίου» (Ὁμιλίαι στὴ Σχολὴ Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τὴν 5 Μαΐου 1976) Ἀρμενόπουλο, Ἔτος 30, τεῦχος 9, 1976, σ. 556-560, καὶ τοῦ ἰδίου *Droit international du travail*, Dalloz, Paris, 2me éd. 1983 σελ. 226-230 (*techniques des souplesse*).

29. Ν. Valticos, «Un système de contrôle international: la mise en oeuvre des conventions

παλαίμαχος του εργατικού δικαίου 'Ιωάννης Ζάρρας αφιέρωσε μιὰ μελέτη³⁰ πού παραμένει βασική.

Τὸ ἐν λόγω σύστημα, πού δὲν πρόκειται βέβαια ἔστω καὶ νὰ σκιαγραφήσω ἐδῶ, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ποικιλία τῶν μεθόδων (διοικητικές, διαδικαστικές³¹ καὶ διπλωματικές³²) καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὰ ὄργανα τοῦ νομικοῦ ἐλέγχου ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἀνεξάρτητες προσωπικότητες.

'Επὶ πλέον, ὀρισμένες ἀρχές καὶ ἰδιαίτερα ἡ συνδικαλιστικὴ ἐλευθερία θεωρεῖται ὅτι ἀπέκτησαν ὑποχρεωτικὸ χαρακτήρα καὶ ἀξία ἐθίμου³³. Μιὰ εἰδικὴ διαδικασία, πού ἔχει εἰσαχθεῖ σ' αὐτὸν τὸν τομέα ἀπὸ τὸ 1950 καὶ εἶχε ἐξαιρετικὴ ἀπλήχηση ἐπιτρέπει τὴν ἐξέταση προσφυγῶν ἀκόμα καὶ ἐναντίον Κρατῶν πού δὲν ἔχουν ἐπικυρώσει τὶς σχετικὲς συμβάσεις. Οἱ ἀποφάσεις τῶν ὀργάνων τῆς ἔχουν ξεπεράσει τὶς 1.500 καὶ σχημάτισαν μιὰ νομολογία³⁴ πού ἀποσαφήνισε σὲ πολλὰ σημεῖα, καὶ ἰδιαίτερα τὴν ἀπεργία, τὶς ἀρχές τῆς συνδικαλιστικῆς ἐλευθερίας.

Τελικά, ἡ ὅλη ἐξέλιξη τοῦ συστήματος ἐλέγχου χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀναζήτηση τῶν μεθόδων τῶν πιὸ ἀποτελεσματικῶν σὲ κάθε δεδομένη περίπτωση³⁵.

*
* *

"Ἄν ἀναφερθῆκαμε ὡς τώρα στὶς διεθνεῖς συμβάσεις ἐργασίας, δὲν μπορούμε βέβαια ν' ἀγνοήσουμε τὴ δράση πού ἀνέπτυξαν, στὸν τομέα τῶν ἐργατικῶν θεμάτων, οἱ εὐρωπαϊκοὶ ὀργανισμοί, δηλ. τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης καὶ ἡ ΕΟΚ.

internationales du travail», *Recueil des cours de l'Académie de droit international* (R.C.A.D.I.), *La Haye*, τόμος 123, 1968-I, σελ. 311-407, καὶ πιὸ πρόσφατα τοῦ ἴδιου «*L'évolution du système de contrôle de l'O.I.T.*», *Etudes en l'honneur de Roberto Ago*, *Milan*, Τόμος II, 1987, σελ. 505-521.

30. *Jean Zarras*, *Le contrôle de l'application des conventions internationales du travail*, *Paris*, Sirey, 1937. (Prix Vouters).

31. Βλ. *N. Valticos*, «*Les Commissions d'enquête de l'O.I.T.*», *Revue générale de droit internationale public*, 1987/3, σελ. 847-879.

32. Βλ. *N. Valticos*, «*Une nouvelle forme d'action internationale: les «Contacts directs» de l'OIT en matière d'application des conventions et de liberté syndicale*», *Annuaire français de droit international*, 1981, σελ. 477-489.

33. Βλ. σχετικὰ τὴ δήλωση τοῦ *Paul Ramadier*, πρώην Πρωθυπουργοῦ τῆς Γαλλίας καὶ ἐπὶ πολλὰ χρόνια Προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς Συνδικαλιστικῶν Ἐλευθεριῶν, *Πρακτικά, Conseil d'administration du B.I.T.*, 121, 1953, σελ. 40.

34. Βλ. *La Liberté syndicale*, *Recueil de Décisions et de principes du Comité de la liberté syndicale*. Genève, B.I.T. 3me éd. 1985.

35. *C. Wilfred Jenks*, *Social Justice in the Law of the Nations. The ILO Impact After Fifty Years*, *Oxford University Press, London*, 1970, σελ. 67-68.

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης ἔχει ὡς κυριότερο ἔργο τὴν Εὐρωπαϊκὴ Σύμβαση τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων τοῦ 1950. Ἡ Σύμβαση, ποὺ ἀφορᾷ κυρίως τὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ τὶς βασικὲς ἐλευθερίες, περιέχει καὶ μερικὲς διατάξεις σχετικὲς μὲ ἐργατικὰ θέματα.

Τὰ κοινωνικὰ δικαιώματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἔχουν κυρίως ρυθμισθεῖ στὸν Εὐρωπαϊκὸ Κοινωνικὸ Χάρτη τοῦ 1961 ποὺ διατυπώθηκε ὑπὸ τὴν ἔμπνευση τῶν διεθνῶν συμβάσεων ἐργασίας³⁶ καὶ συμπληρώθηκε πιὸ πρόσφατα σὲ μερικὰ σημεῖα. Τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης ψήφισε καὶ ἄλλα κείμενα κοινωνικοῦ χαρακτήρα, ἰδίως στὸν τομέα τῆς κοινωνικῆς ἀσφάλειας.

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Ὅσο γιὰ τὴν ΕΟΚ, οἱ βασικοὶ σκοποὶ τῆς εἶναι βέβαια κυρίως οἰκονομικοί, ἀλλὰ ἔχει θέσει ὀρισμένους στόχους καὶ ἔχει πάρει διάφορες ἀποφάσεις κοινωνικοῦ χαρακτήρα σὲ τομεῖς ποὺ εἶναι ἐν γένει συναφεῖς – ἀλλὰ καὶ κάποτε κάπως αὐτόνομοι – μὲ θέματα τῆς ἀρμοδιότητάς της³⁷, ὅπως ἡ ἀπασχόληση, ἡ μετανάστευση, ἡ ἐλευθερία μετακίνησης τῶν ἐργαζομένων, κλπ. Ἡ ἐναρμόνιση καὶ προσέγγιση τῶν νομοθεσιῶν ἐπιδιώχθηκε κυρίως ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἰσότητα τῆς ἀμοιβῆς, διάφορα θέματα σχετικὰ μὲ τοὺς ὅρους ἐργασίας καὶ διαβιώσεως τῶν ἐργαζομένων, τὴν κοινωνικὴ ἀσφάλεια, τὶς ἐπαγγελματικὲς σχέσεις, κλπ.

Σὲ μιὰ πρώτη περίοδο, ὁ οὐσιαστικός, ἀλλὰ σχετικὰ περιορισμένος χαρακτήρας ποὺ εἶχε τὸ ἔργο τῆς ΕΟΚ στὸν κοινωνικὸ τομέα ἀποδόθηκε στὴν ἔλλειψη μιᾶς συνολικῆς συλλήψεως καὶ κυρίως μιᾶς πολιτικῆς βουλήσεως, στὴν φιλελεύθερη ἔμπνευση τῆς κοινοτικῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς καὶ στὴν ἐν μέρει ἐσφαλμένη ἀντίληψη

36. Βλ. N. Valticos, «La Charte sociale européenne et les normes internationales du travail», *Revue internationale du travail*, Νοέμβριος 1961, σελ. 388-471 καὶ Δεκέμβριος 1961, σελ. 506-522.

37. Ὑπάρχει ἀρκετὴ βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὴ δράση τῆς Ε.Ο.Κ. στὸν κοινωνικὸ τομέα: βλ., μεταξύ ἄλλων, Γ. Κουκιᾶδη, *Τὸ ἐργατικὸ δίκαιο στὴν Εὐρωπαϊκὴ Κοινότητα*, Ἑταιρεία Δικαίου Ἐργασίας καὶ Κοινωνικῆς Ἀσφαλίσεως, Ἀθήνα, 1978, σελ. 26, Lyon-Caen, *Droit social, international et européen*, Paris, 6me éd., 1985: Ribas-Jencjy-Séché, *Traité de droit social européen*, 1978, καί, παλαιότερα, Ribas, *La politique sociale des Communautés européennes*, Paris, 1969, J. V. Louis, *Politique sociale*, Bruxelles, 1973, (vol. 7 de Mégret-Louis-Vignes-Walbroek, *Le droit de la Communauté économique européenne*), καὶ πιὸ πρόσφατα Angela Byre, *Leading cases and Materials on the Social Policy of the EEC*, Deventer, Kluwer, 1989.

ὅτι ἡ κοινωνικὴ πρόοδος θὰ ἀπέρρει αὐτομάτως, ἀπὸ τὴν οικονομικὴ³⁸. Πιὸ πρόσφατα ὅμως, καὶ κυρίως μὲ τὴν Ἑνιαία Πράξη τοῦ 1986, αὐξήθηκαν τόσο τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ΕΟΚ ὅσο καὶ οἱ δυνατότητες τῆς κοινοτικῆς δράσεως στὸν τομέα τῆς ἐργασίας. Μὲ τὴν προοπτικὴ τῆς ἀλλαγῆς ποὺ θὰ ἐπέλθει τὸ 1993, ἐκδηλώθηκε ἡ πρόθεση ν' ἀναπτυχθεῖ, παράλληλα μὲ τὴν «ἐνιαία ἀγορά», μιὰ νέα «κοινωνικὴ διάσταση», ἕνα νέο «κοινωνικὸ βᾶθρο» –οἱ ἐκφράσεις ποικίλλουν– οὕτως ὥστε ἡ μεταβολὴ ποὺ θὰ ἐπέλθει νὰ συνοδευθεῖ μὲ παράλληλα μέτρα στὸν κοινωνικὸ τομέα.

Ἐπειτα ἀπὸ πολλὰ συζητήσεις στὰ διάφορα κοινοτικὰ ὄργανα, ἡ Σύνοδος Κορυφῆς τῶν Ἀρχηγῶν Κρατῶν καὶ Κυβερνήσεων ποὺ συνήλθε στὸ Στρασβούργο στίς 9 Δεκεμβρίου 1989 ἐνέκρινε, μὲ τὴν ἐξαίρεση, ὡς γνωστό, τῆς Ἀγγλίας, τὸν «Κοινοτικὸ Χάρτη τῶν βασικῶν κοινωνικῶν δικαιωμάτων τῶν ἐργαζομένων». Τὸ περιεχόμενο τοῦ Χάρτη εἶναι ἀσφαλῶς ἀπογοητευτικὸ αὐτὸ καθ' ἑαυτό. Πρῶτον δὲν ἔχει δεσμευτικὸ χαρακτήρα. Ἐκτὸς αὐτοῦ, οἱ ἀρχὲς ποὺ διακηρύσσει εἶναι διατυπωμένες σὲ πολλὰ γενικοὺς ὅρους καὶ παραπέμπουν ἐν γένει στὴν ἐσωτερικὴ νομοθεσία καὶ πράξη³⁹. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν οὐσία, δὲν προσθέτουν ἐν γένει νέους κανόνες ἢ κατευθύνσεις ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ διάταξη ποὺ προβλέπει ἕνα εἶδος κατωτάτου εἰσοδήματος γιὰ ὅσους στεροῦνται ἐργασίας καὶ πόρων. Κάποτε μάλιστα ἐπιτρέπουν ἐξαιρέσεις ξεπερασμένες ἀπὸ καιρὸ (π.χ. γιὰ τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιριζέσθαι τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων). Σημειωτέον ὅμως ὅτι ὁ Χάρτης ὀρίζει ὅτι ἐνδείκνυται ν' ἀναζητεῖται ἐμπνευση στίς συμβάσεις τῆς Διεθνoῦς Ὁργανώσεως Ἐργασίας καὶ στὸν Εὐρωπαϊκὸ Κοινωνικὸ Χάρτη τοῦ 1961 τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης.

Ἴσως ὅμως οἱ ἀρχικὲς αὐτὲς κρίσεις νὰ φανοῦν πρόωρες. Θὰ πρέπει πράγματι νὰ σημειώσουμε ὀρισμένες διαφορὰς μὲ τὴ Δ.Ο.Ε. καὶ νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψη μερικὲς θετικὲς προοπτικὲς.

Δὲν μποροῦμε πράγματι ν' ἀγνοήσουμε τὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν στόχων καὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων ποὺ ἔχουν ὀριστεῖ ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ στὴ Διεθνῆ Ὁργάνωση Ἐργασίας καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη στὴν Εὐρωπαϊκὴ Κοινότητα. Ἡ πρώτη ἰδρύθηκε γιὰ νὰ προαγάγει τὴν

38. Βλ. *Delperée, «Y a-t-il une politique sociale européenne?» Revue belge de sécurité sociale, Νοεμβρ.-Δεκ. 1967, σελ. 1557-1572, Ribas, La politique sociale des Communautés Européennes, σελ. 664 καὶ ἐπ. Vandamme, Pour une nouvelle politique sociale en Europe, καὶ ἰδιαίτερα Schnorr, Arbeits- und sozialrechtliche Fragen in Europäische Integration, Paris, 1983.*

39. Τὸ ὅτι τὸ κοινοτικὸ δίκαιο ὀφείλει, στὰ κοινωνικὰ θέματα, νὰ καθορίζει ὄλο καὶ πιὸ συχνὰ ἀρχὲς καὶ νὰ παραπέμπει, γιὰ τὰ μέσα ἐφαρμογῆς τους, στοὺς ἐθνικοὺς κανόνες φαίνεται ν' ἀποτελεῖ σήμερα τὴ γενικὴ ἀντίληψη τῶν κοινοτικῶν κύκλων (βλ. π.χ. *Martine Aubry, Pour une Europe sociale, rapport au Ministre du travail, Paris, La documentation française, 1988, σ. 23).*

κοινωνική δικαιοσύνη και σ' αὐτὸν τὸν τομέα ἡ ἀρμοδιότητά της εἶναι ἀπεριόριστη. Ἐπὶ αὐτὴν τὴν ἀποψη ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ οἰκονομικὰ θέματα ποὺ ἐπηρεάζουν τὰ κοινωνικὰ προβλήματα. Ἀντίστροφα, ἡ Ε.Ο.Κ. ἔχει κυρίως οἰκονομικοὺς στόχους καὶ ἀντιμετωπίζει τὰ κοινωνικὰ θέματα ὡς στοιχεῖα ἀπαραίτητα γιὰ τὴν καλὴ λειτουργία τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς καὶ ἐφόσον συμπεριλαμβάνονται στὴν εὐρεία ἄλλωστε ἀρμοδιότητά της. Ἄν ἀπλοποιήσουμε κάπως τὰ πράγματα, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς γιὰ τὸν ἕναν Ὁργανισμὸ εἶναι μᾶλλον παρεπόμενο γιὰ τὸν ἄλλο. Καὶ συνεπῶς ἡ κοινωνικὴ πρόοδος εἶναι βασικὸς στόχος γιὰ τὴ Διεθνή Ὁργάνωση Ἐργασίας, ἐνῶ ἡ Ε.Ο.Κ. ἀντιμετωπίζει ἐν γένει τὰ κοινωνικὰ θέματα κυρίως σὰν ἕνα μέσο ἑναρμονίσεως –καὶ βέβαια βελτιώσεως– τῶν συνθηκῶν ζωῆς καὶ ἐργασίας στὶς χῶρες ποὺ τὴν ἀποτελοῦν.

Πρέπει νὰ ληφθεῖ ἐπίσης ὑπ' ὄψη τὸ γεγονός ὅτι ὁ κυβερνητικὸς χαρακτήρας εἶναι πιὸ ἐντονος στὴν Ε.Ο.Κ., ὅπου οἱ μὴ κυβερνητικὲς ὀργανώσεις δὲν ἀσκοῦν τόσο ἀποφασιστικὴ ἐπίδραση ὅπως στὴν Δ.Ο.Ε.

Ὁφείλουμε ὁμῶς νὰ μὴ παραγνωρίζουμε καὶ ὀρισμένες πιὸ θετικὲς προοπτικὲς ποὺ μ π ο ρ ε ἴ ν' ἀνοίξει ὁ Κοινοτικὸς Χάρτης.

Πράγματι, στὸ δεῦτερο μέρος τοῦ Χάρτη, ποὺ ἀφορᾷ, τὴν ἐφαρμογὴ του, προβλέπεται ὅτι τὸ Εὐρωπαϊκὸ Συμβούλιο (ἄρθρ. 28) καλεῖ τὴν Ἐπιτροπὴ νὰ «παρουσιάσει» τὸ ταχύτερο τὶς πρωτοβουλίες ποὺ θ' ἀποσκοποῦν στὴν οὐσιαστικὴ ἐφαρμογὴ τῶν δικαιωμάτων ποὺ εἶναι τῆς ἀρμοδιότητος τῆς Κοινότητος. Διάφορα μέτρα ἔχουν προβλεφθεῖ καὶ περιγραφεῖ σχετικὰ σὲ μιὰ λεπτομερῆ ἔκθεση τῆς Ἐπιτροπῆς⁴⁰ ποὺ μπορεῖ νὰ σημάνει μιὰ θετικὴ ἐξέλιξη σ' αὐτὴ τὴν κατεύθυνση.

Ἐπὶ πλέον (ἄρθρ. 29 καὶ 30), ὁ Χάρτης προβλέπει ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ θὰ συντάσσει κάθε χρόνο μιὰ ἔκθεση σχετικὰ μὲ τὴν ἐφαρμογὴ του ἀπὸ τὰ Κράτη - Μέλη καὶ τὴν Κοινότητα καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ ἔκθεση θὰ διαβιβάζεται στὸ Εὐρωπαϊκὸ Συμβούλιο, στὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο καὶ στὴν Οἰκονομικὴ καὶ Κοινωνικὴ Ἐπιτροπὴ. Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα καὶ ἡ συζήτηση ποὺ θὰ προκαλέσουν ἐνδέχεται νὰ δώσουν στὸν Χάρτη ἕνα δυναμισμό ποὺ θὰ ὀδηγήσει στὸ ξεπέρασμα τοῦ σημερινοῦ κειμένου καὶ θὰ δείξει καὶ σ' αὐτὸν τὸν τομέα τὸν ἐξελικτικὸ χαρακτήρα⁴¹ τῆς Κοινότητος.

Τέλος δὲν πρέπει ν' ἀποκλεισθεῖ ἡ δυνατότητα τὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινοτικὸ Δικαστήριον, ποὺ ἀνέπτυξε δημιουργικὴ δράση σὲ διαφόρους τομεῖς, νὰ χρησιμοποιήσει τὶς ἀρχὲς τοῦ Κοινοτικοῦ Χάρτη ὡς βάση καὶ ἀφετηρία γιὰ τὴ διαμόρφωση ἑνὸς νομολογιακοῦ δικαίου στὸν ἐργατικὸ τομέα.

40. Com (89) 568 final τῆς 29 Νοεμβρίου 1989.

41. Βλ. Γ. Τενεκίδη, Αἰκ. Τενεκίδη-Φραγκοπούλου, Διεθνεῖς Ὁργανισμοί, Α. Εὐρωπαϊκοὶ Ὁργανισμοί, Ἀθήνα, 1981, σελ. 143 καὶ ἔπ.

Γιὰ τοὺς διαφοροὺς αὐτοὺς λόγους, ὁ Κοινοτικὸς Χάρτης μπορεῖ ν' ἀποτελέσει τὴν ἀρχὴν μόνον τῆς διαμορφώσεως ἐνὸς οὐσιαστικοῦ κοινωνικοῦ δικαίου τῆς Εὐρώπης. Αὐτὴ εἶναι τουλάχιστον ἡ αἰσιόδοξη ἄποψη τῆς σημερινῆς καταστάσεως.

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Στὸ σημεῖο ποὺ φθάσαμε, πρέπει τώρα νὰ διερωτηθοῦμε ποιά ἦταν ἡ ἐπίδραση ποὺ ἄσκησε τὸ διεθνὲς ἐργατικὸ δίκαιο καὶ εἰδικότερα τὸ σῶμα τῶν συμβάσεων τῆς Δ.Ο.Ε., ποὺ ἦταν ἡ ἀρχαιότερη καὶ μεγαλύτερή του πηγή.

Ιον Ἑ γενικὴ ἐπίδραση

Ἡ γενικὴ ἐπίδραση αὐτῶν τῶν συμβάσεων εἶναι ἀσφαλῶς σημαντικὴ, ἂν κρίνει κανεὶς μόνον ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐπικυρώσεων, ποὺ ἔχει ξεπεράσει τις 5.500. Αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς δὲν ἀποτελεῖ βέβαια κριτήριον τῆς ἐπίδρασης τῶν συμβάσεων, ἀλλὰ καὶ δὲν εἶναι χωρὶς σημασία.

Τὸ σύστημα ἐλέγχου παρέχει ἄλλωστε πρὸ συγκεκριμένα στοιχεῖα. Π.χ. στὰ 25 τελευταῖα χρόνια σημειώθηκαν⁴² 1.800 περιπτώσεις ὅπου οἱ νομοθεσίαι 130 περίπου χωρῶν βελτιώθηκαν σύμφωνα μὲ τις ὑποδείξεις τῶν ὀργάνων ἐλέγχου⁴³.

Αὐτὴ ἡ ἐπίδραση φάνηκε καὶ ἀπὸ 25 μονογραφίες, ποὺ ἄρχισαν ἄλλωστε ἀπὸ τὴν περίπτωση τῆς Ἑλλάδας⁴⁴, καθὼς καὶ ἀπὸ μιὰ συνθετικὴ μελέτη ποὺ δημοσιεύθηκε τὸ 1976⁴⁵.

Πρὸ συγκεκριμένα, μερικὰ παραδείγματα μποροῦν ν' ἀναφερθοῦν: πρόκειται γιὰ τὴν Ἰαπωνία, ὅπου μιὰ ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ μετέβη τὸ 1964 μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐπικύρωση τῶν συμβάσεων περὶ συνδικαλιστικῆς ἐλευθερίας⁴⁶, γιὰ τὴν Ἰσπανία, ποὺ ἐπισκέφθηκε μιὰ ἀνάλογη Ἐπιτροπὴ τὸ 1969⁴⁷ μὲ ἀποτέλεσμα, λίγα χρόνια ἀργότερα, ἡ

42. *Commission d'experts pour l'application des Conventions et recommandations - Rapport*, B.I.T., 1989, σ. 35.

43. Καὶ στὸ παρελθόν, ἄλλωστε, εἶχε ὑπολογισθεῖ ὅτι, μεταξὺ 1927 καὶ 1964, οἱ ἐνδιαφερόμενες κυβερνήσεις εἶχαν λάβει τ' ἀπαιτούμενα μέτρα ἐφαρμογῆς στὶς 60 στὰ ἑκατὸ τῶν περιπτώσεων (βλ. E. A. Landy. *The Effectiveness of International Supervision - Thirty Years of ILO Experience*, London and New York, Stevens and Oceana Publ. 1966).

44. βλ. N. Valticos, «L' influence des conventions internationales du travail sur la législation hellénique», *Revue internationale du travail*, Ἰούνιος 1955, σ. 656-680.

45. *L'impact des conventions et recommandations internationales du travail*, B.I.T., Genève, 1976.

46. βλ. τὴν ἔκθεση τῆς Ἐπιτροπῆς, *Bulletin officiel, suppl. spéc.*, B.I.T., Genève, Vol. XLIX, No 1, 1966.

κυβέρνηση πού διεδέχθη τὸ καθεστὼς τοῦ στρατηγοῦ Φράνκο νὰ μεταβάλει τὴ νομοθεσία σύμφωνα μὲ τὶς συστάσεις τῆς Ἐπιτροπῆς. Καὶ πιὸ πρόσφατα δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι, ἀπὸ τὸ 1980 ὡς τώρα, οἱ συμβάσεις καὶ οἱ ἐπεμβάσεις διαφόρου τύπου τῆς Δ.Ο.Ε. στὴν Πολωνία⁴⁸ συνετέλεσαν οὐσιαστικά στὴν τελικὴ ἀναγνώριση τῆς « Ἀλληλεγγύης » καὶ στὴν ἐπικράτηση τοῦ νέου κλίματος ἐλευθερίας. Ἄλλη περίπτωση ἦταν ὅταν τὸ 1986 ἐκλήθη στὴν Ἀργεντινὴ ἐκπρόσωπος τῆς Δ.Ο.Ε. ὡς μεσολαβητὴς μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς ἐργατικῆς συνομοσπονδίας καὶ ἐπέτυχε συμφωνία ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν.

Γενικώτερα μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι τὸ διεθνὲς ἐργατικὸ δίκαιο ἔχει γίνει ἓνα εἶδος κοινοῦ δικαίου πού ἐμπνέει τὴ νομοθεσία τῶν περισσοτέρων χωρῶν ἀλλὰ καὶ γενικώτερα οἱ διαδικασίες καὶ ἰδίως τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ δικαίου ἐπέτρεψαν ἢ διευκόλυναν τὴ λύση, ἔστω καὶ κάποτε τμηματικά, διαφορῶν σοβαρῶν προβλημάτων.

2ον Ἡ περίπτωση τῆς Ἑλλάδας

Ἄν στραφοῦμε τώρα στὴν περίπτωση τῆς Ἑλλάδας, ἡ χώρα μας εἶναι ἀσφαλῶς ἀπ' αὐτὲς ὅπου οἱ διεθνεῖς συμβάσεις ἐργασίας εἶχαν ἰδιαίτερη ἀπήχηση, ἀλλὰ καὶ ὅπου συναντήθηκαν διάφορα ἐμπόδια στὴν ἐφαρμογὴ τους.

Σημειωτέον ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἦταν τὸ πρῶτο Κράτος πού ἐπικύρωσε τὶς πρῶτες διεθνεῖς συμβάσεις ἐργασίας καὶ μάλιστα τὸ 1920, ἓνα χρόνο μόλις μετὰ τὴν ψήφισή τους. Μέσα στὶς συμβάσεις πού ἐπικυρώθηκαν τότε ἦταν καὶ ἡ περίφημη σύμβαση ἀριθμὸς 1, σχετικὴ μὲ τὸ ὀκτάωρο, πού ἀπετέλεσε καὶ τὴν ἐσωτερικὴ νομοθεσία τῆς χώρας σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Οἱ ἐπικυρώσεις αὐτὲς ὀφείλονται κατὰ πολὺ στὸν Ἀλέξανδρο Σβῶλο, πού διηύθυνε τότε τὸ Τμῆμα Ἐργασίας τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας (δὲν ὑπῆρχε ἀκόμα Ὑπουργεῖο Ἐργασίας). Σχετικά, ὁ Ἄνδρας Ἀνδρέαδης, τοῦ ὁποίου ὁ συνάδελφος Ἄγγελος Ἀγγελόπουλος σᾶς ὑπενθύμισε, τὸ 1986, τὴν πολὺ-πλευρῆ προσωπικότητά⁴⁹, περιέγραψε τὴ συμβολὴ αὐτῶν τῶν ἐπικυρώσεων στὴν ἐξέλιξη τῆς ἐργατικῆς νομοθεσίας τῆς χώρας⁵⁰.

Ἀπὸ τὸ 1920 ὡς τὸν Μάιο 1936 ἐπικυρώθηκαν συνολικὰ 17 συμβάσεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Μεσολάβησε τότε μιὰ διακοπὴ πού ἐξηγεῖται ἀπὸ τὰ δραματικὰ γεγονότα πού

47. Βλ. τὴν σχετικὴ ἐκθεση, *Bulletin officiel, 2me suppl. spéc. B.I.T., Genève, Vol. LII, No 4, 1969.*

48. Βλ. τὴν ἐκθεση τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐρεῦνης, *Bulletin officiel, suppl. spéc., B.I.T., Genève, Vol. LXVII, 1984.*

49. Βλ. Ἄγγελου Ἀγγελοπούλου, « Ἄνδρας Μ. Ἀνδρέαδης - 50 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατόν του », Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1986, Τομ. 61, σελ. 14.

50. A. Andréadès, *La législation ouvrière en Grèce, Genève, 1922.*

ἀκολούθησαν. Τὸ 1952, ὁ τότε Ὑπουργὸς Ἐργασίας, Γρηγόρης Κασσιμάτης, τοῦ ὁποῦ ἡ Ἀκαδημία ἐτέλεσε ἐπιστημονικὸ μνημόσυνο τὸν Ἀπρίλιο 1989⁵¹, κατέθεσε τὶς πρῶτες μεταπολεμικὲς ἐπικυρώσεις, καὶ ἡ κίνηση συνεχίστηκε ἀπὸ τότε κατὰ διαστήματα. Μεταξὺ ἄλλων ἐπικυρώθηκαν, μὲ κάποια καθυστέρηση, μερικὲς ἀπὸ τὶς πιὸ σημαντικὲς συμβάσεις⁵². Συνολικὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλληνικῶν ἐπικυρώσεων ἔφθασε τώρα τὶς 64, καὶ βρίσκεται στὸ μέσο ἐπίπεδο τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν⁵³.

Τὸ ζήτημα, ἄλλωστε, δὲν εἶναι μόνον ἀριθμητικὸ ἀλλὰ κυρίως ποιοτικὸ, δηλ. ποιὲς συμβάσεις ἐπικυρώθηκαν καὶ ποιὰ ἐπίδραση ἄσκησαν στὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη τοῦ τόπου. Ἀπ' αὐτὴν τὴν ἄποψη, ἂν καὶ ὑπῆρξαν σοβαρὲς ἀτέλειες⁵⁴, ἡ ἐπίδρασή τους στὴν Ἑλλάδα φάνηκε ἀσφαλῶς «εὐεργετικὴ»⁵⁵. Ἦδη, τὸ 1954⁵⁶, εἶχα ἀναφέρει τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα ὀρισμένων ἐπικυρώσεων⁵⁷, καὶ τὸ θέμα τῆς ἐπιρροῆς τῶν διεθνῶν συμβάσεων στὴν ἐλληνικὴ ἔννομη τάξη προκαλεῖ πάντα τὸ ἐνδιαφέρον⁵⁸. Τελευταῖα ἀκόμα, μὲ τὴν ἐπικύρωση, τὸ 1988, τῆς σύμβασης ἀριθμὸς 135 σχετικὰ μὲ τὴν προστασία τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἐργαζομένων, ἔχουν ληφθεῖ διάφορα μέτρα γιὰ νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς, ὅπως ἡ ψήφιση τοῦ ν. 1767/88 γιὰ τὰ συμβούλια ἐργαζομένων.

Ὑπῆρξαν ὅμως –καὶ ὑπάρχουν ἀκόμα– περιπτώσεις ὅπου ἡ ἐφαρμογὴ ἐπικυρωμένων συμβάσεων δὲν ἦταν ἱκανοποιητικὴ, κυρίως στὸ θέμα τῆς συνδικαλιστικῆς ἐλευθερίας⁵⁹. Διάφορες κυβερνητικὲς ἐπεμβάσεις ἀπασχόλησαν τὰ ὄργανα ἐλέγχου τῆς

51. Βλ. Ἐπιστημονικὸ μνημόσυνο τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Γρηγορίου Κασσιμάτη, Ὁμιλία τῶν Ἀκαδημαϊκῶν κκ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου καὶ Κ. Δεσποτόπουλου, Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1989, Τόμ. 64, σελ. 194-214.

52. Π.χ. οἱ συμβάσεις περὶ συνδικαλιστικῶν ἐλευθεριῶν, ἀναγκαστικῆς ἐργασίας, ἴσης ἀμοιβῆς, ἀπαγόρευσης διακρίσεων, ἀπασχόλησης, κλπ.

53. Μερικὰ κράτη (Γαλλία, Ἰσπανία, Ἰταλία) ἔχουν ἐπικυρώσει ἄνω τῶν 100 συμβάσεων, ἀλλὰ οἱ συνθῆκες διαφέρουν βέβαια σημαντικά.

54. Βλ. Ι. Δεληγιάννη καὶ Ι. Κουκιάδη, Ἐργατικὸ Δίκαιο, Α' Ἡμιτόμος, Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη-Ἀθήνα, 1974, σελ. 84.

55. Βλ. Χρ. Ἀγγελόπουλου, Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ Ἐργατικὸν Δίκαιον, Ἀθήνα, 1958, σ. 97.

56. Βλ. Ν. Βαλτικοῦ, «Οἱ διεθνεῖς συμβάσεις ἐργασίας καὶ ἡ Ἑλλάς», Ἐφημερίς Ἑλληνων Νομικῶν, 27.2.1954, σελ. 142-150.

57. Π.χ. βελτιώσεις στὸν τομέα τοῦ κατώτατου ὁρίου ἡλικίας καὶ τὶς ἐπαγγελματικὲς ἀσθένειες, καὶ εἰσαγωγὴ νέων κανόνων στὸν τομέα τῆς ναυτικῆς ἐργασίας, τῆς προστασίας τῆς μητρότητας, τῆς ἀνεργίας καὶ, ὅπως εἶδαμε, τῆς διάρκειας ἐργασίας.

58. Βλ. Σ. Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου, Οἱ διεθνεῖς συμβάσεις ἐργασίας στὴν ἐλληνικὴ ἔννομη τάξη, Σάκκουλα, Ἀθήνα-Κομοτινή, 1985.

59. Βλ. Ι. Κουκιάδη, Ἐργατικὸ Δίκαιο, Συλλογικὲς ἐργασιακὲς σχέσεις, σ. 265 καὶ ἐπ., 1981, Α. Τομαρᾶ, «Ἡ προσαρμογὴ τῆς ἐλληνικῆς συνδικαλιστικῆς νομοθεσίας πρὸς τὶς

Δ.Ο.Ε. Οί πιό σοβαρές, κατά πολύ, έλαβαν χώρα κατά τή διάρκεια τής στρατιωτικῆς δικτατορίας, όποτε ή Δ.Ο.Ε. όνόμασε μιὰ 'Επιτροπή 'Ερεύνης πού, έπειτα από λεπτομερή εξέταση⁶⁰, έκρινε ότι οί συμβάσεις είχαν παραβιασθεῖ⁶¹ και τόνισε ότι δέν μπορεί νά υπάρξει συνδικαλιστική έλευθερία όταν δέν είναι σεβαστές οί γενικώτερες πολιτικές έλευθερίες. Παρουσίασε διάφορες συστάσεις γιά τήν άποκατάσταση τών συνδικαλιστικών έλευθεριών και ή Κυβέρνηση Καραμανλή τής μεταπολίτευσης τις άκολούθησε μετά τήν κατάρρευση τής δικτατορίας⁶².

Σήμερα υφίστανται ακόμα διάφορα θέματα πού απαιτοῦν προσαρμογή στοῦς διεθνείς κανόνες, κυρίως όσον άφορᾷ τήν άποκατάσταση τής προτεραιότητας τών καταστατικών άπέναντι στον νόμο, τήν ανεξαρτησία και οίκονομική αὐτοδυναμία τών συνδικάτων και τό ζήτημα τής επιστράτευσης τών άπεργών σέ έπιχειρήσεις δημοσίου χαρακτήρα ή κοινῆς ωφέλειας. Όσο γιά τό σύστημα τών συλλογικῶν διαπραγματεύσεων, όπου ή συμβατική διάσταση ήταν ακόμα περιορισμένη⁶³, ό πρόσφατος νόμος 1876 τής 8 Μαρτίου 1990, πού κατάργησε βασικές διατάξεις τοῦ Ν. 3239/1955 έπέφερε σημαντική πρόοδο, και, όπως σημειώνεται στην εισηγητική έκθεση, αποτέλεσε ιστορικό σταθμό. Έτσι, άργά αλλά σταθερά, οί σχετικές ύποδείξεις τής 'Επιτροπῆς συνδικαλιστικών έλευθεριών γιά τό σεβασμό τής άρχῆς τών έλευθέρων διαπραγματεύσεων κάμπτον τις παρωχημένες αντίληψεις γιά μονομερείς κρατικές αποφάσεις.

'Η επίδραση τοῦ διεθνoῦς εργατικοῦ δικαίου δέν όφείλεται, άλλωστε, μόνον στις διαδικασίες έφαρμογῆς τών συμβάσεων. Συνέτειναν και άλλα στοιχεία, όπως ή τεχνική βοήθεια και πιό γενικά τό κύρος τών άρχῶν τής Δ.Ο.Ε.

Κλασικό παράδειγμα άφορᾷ τήν κοινωνική ασφάλιση⁶⁴, τομέα στον όποιο, τó

διεθνείς συμβάσεις εργασίας», 'Επιθεώρηση 'Εργατικοῦ Δικαίου, τόμος 33, τεῦχος 110, 1.6.1974, σ. 641-653 και 705-714 και βιβλιογραφία.

60. 'Ιδιαίτερο βάρος είχαν ή μαρτυρία τοῦ κ. Γεωργίου Μπακατσέλου και τὰ στοιχεία πού κατέθεσε.

61. Βλ. *Rapport de la Commission d'enquête*, κλπ., *Bulletin officiel, Suppl. spéc. B.I.T., Genève, Vol. LIX, No 2, 1971*.

62. Βλ. Ν.Δ. άριθ. 42 Περί άποκαταστάσεως τών συνδικαλιστικών έλευθεριών, τής 13ης Σεπτεμβρίου 1974.

63. Βλ. Ι. Κουκιάδη, 'Εργατικό Δίκαιο, Συλλογικές εργασιακές σχέσεις, σ. 175, 1981, Α. Καρακατσάνη, 'Εργατικό Δίκαιο, Τόμος Β/ΙΙ, 'Αθήνα, σ. 168-169, 1980, Γ. Σπυροπούλου, «Οί συλλογικές διαπραγματεύσεις και ή διεθνής έμπειρία», 'Επιθεώρηση 'Εργατικοῦ Δικαίου, τ. 47, 1988, σ. 3 έπ., τοῦ ίδίου, «'Αναζήτηση νέων σχημάτων εργασιακῶν σχέσεων στην 'Ελλάδα», Ε.Ε.Δ. τ. 46, 1987, σ. 273 έπ. και τις μελέτες πού δημοσιεύθηκαν στη συλλογή τής 'Ελληνικῆς 'Εταιρείας Δικαίου 'Εργασίας και Κοινωνικῆς 'Ασφαλίσεως τó 1987 υπό τόν τίτλο «Σύνταγμα και 'Εργασιακές Σχέσεις».

64. Βλ. Χ. 'Αγαλλοπούλου, Κοινωνικές ασφάλισεις, 'Αθήνα, 1955, σ. 24-25.

1929-1930, ἡ Κυβέρνηση Ἐλευθερίου Βενιζέλου κάλεσε τὸν *Albert Thomas*, Διευθυντὴ τοῦ Διεθοῦς Γραφείου Ἔργασίας, καὶ μιὰ ἀποστολὴ ἐιδικῶν νὰ τὴν συμβουλευθῶσιν στὴ διατύπωση τοῦ πρώτου νόμου κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων στὴν Ἑλλάδα. Οἱ προτάσεις αὐτῆς τῆς ἀποστολῆς συνέτειναν στὸ νὰ τεθοῦν οἱ βάσεις τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ θεσμοῦ στὴ χώρα μας.

Πιὸ πρόσφατα, τὸ 1976, τὸ Διεθνὲς Γραφεῖο Ἔργασίας ἔστειλε στὴν Ἑλλάδα ἀποστολή, ἔπειτα ἀπὸ πρόσκληση τοῦ τότε Ὑπουργοῦ Ἔργασίας Κ. Λάσκαρη, στὸ πλαίσιο προγράμματος γιὰ τὴ βελτίωση τῶν συνθηκῶν καὶ τοῦ περιβάλλοντος ἔργασίας. Ἡ ἀποστολὴ ὑπέβαλε ἔκθεση καὶ προτάσεις⁶⁵ ποὺ εἶχαν ἀπήχηση τόσο γενικὰ ὅσο καὶ στὸν τομέα τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς ἀσφάλειας ὅπου ἡ μέριμνα γιὰ ἓνα ἀνθρώπινο περιβάλλον ἔργασίας ἦταν ὑποβαθμισμένη. Ὁ νόμος 1568/85 γιὰ τὴν ὑγιεινὴ καὶ ἀσφάλεια ἐργαζομένων ἐμπνέεται σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὸ ἔργο τῆς Δ.Ο.Ε.

* * *

Ἄν εἶναι λοιπὸν ἀναμφισβήτητη ἡ ἐπίδραση ποὺ τὸ διεθνὲς ἐργατικὸ δίκαιο εἶχε ἐπὶ δεκαετηρίδες, ποιὸς εἶναι ὁ ρόλος του στὴ σύγχρονη διεθνή κοινωνία καὶ πῶς διαγράφεται τὸ μέλλον;

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΔΙΕΘΝΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Πολλὰ εἶναι τὰ στοιχεῖα ποὺ, στὴν ἐποχὴ μας, ἔχουν δώσει μιὰ ὄλο καὶ εὐρύτερη σημασία στὸ κάποτε νεαρὸ καὶ κάπως ἰδιάζον Διεθνὲς ἐργατικὸ δίκαιο: ἀρκεῖ ν' ἀναφέρουμε τὴν ἀξιανόμνη σημασία τῶν ἐργατικῶν θεμάτων, τὶς νέες μορφές τῶν διεθνῶν σχέσεων, τὸν παγκόσμιον χαρακτῆρα τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων, τὸν ὀλοένα καὶ πιὸ στενὸ δεσμὸ μεταξὺ τους, καὶ πιὸ εἰδικὰ τὶς νέες προοπτικὲς τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητος. Ὁ ἀντίκτυπος τῶν διαφορῶν αὐτῶν στοιχείων εἶναι αἰσθητὸς μέσα στὸ κάθε Κράτος ὅπως καὶ μεταξὺ τῶν Κρατῶν.

Μέσα στὸ κάθε Κράτος, τὰ ἐργατικὰ προβλήματα ἔχουν καταλάβει μιὰ ἐξέχουσα θέση κατόπιν τῶν γνωστῶν ἐξελίξεων, σὰν τὴ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση, τὴν αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μισθωτῶν, τὴν ἐπέκταση τοῦ ρόλου τοῦ Κράτους, τὴν ἀνάγκη μιᾶς δημοκρατικῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων καὶ τὴν πολιτικὴν προέλευση ἢ ἀπήχηση ποὺ ἔχουν συχνὰ οἱ ἐργατικὲς διαφορές. Ἡ ρύθμιση τῶν δυσκόλων προβλημάτων ποὺ παρουσιάζονται σ' αὐτὸν τὸν τομέα (ἀπασχολήσεως, μισθῶν, συνθηκῶν ἔργασίας, κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, ἐργατικῶν διαφορῶν κλπ.). ἀπαιτεῖ ἐκσυγχρονισμένη νομοθεσία ἀλλὰ καὶ πνεῦμα διαλόγου: καὶ γιὰ τὰ δύο αὐτὰ

65. *Rapport au gouvernement de la Grèce sur les travaux de la mission multidisciplinaire du P.I.A.C.T., B.I.T., Genève, 1978.* Τὴν ἀποστολὴ διηύθυνε ὁ Γ. Σπυρόπουλος, ἀνώτερος ὑπάλληλος τοῦ Δ.Γ.Ε.

στοιχεῖα τὸ διεθνὲς ἐργατικὸ δίκαιο ὑποδεικνύει τὶς ἀπαιτούμενες κατευθύνσεις. Βέβαια, γίνεται συχνὰ λόγος γιὰ τὶς ἀντιλήψεις καὶ τὶς διαφορὲς ἐρμηνεῖες τοῦ νεο-φιλελευθερισμοῦ ἢ ἀπλῶς γιὰ τὴν εἰσαγωγὴν κάποιας ἐλαστικότητος στὸ ἐργατικὸ δίκαιο⁶⁶, καὶ ἀσφαλῶς εἶναι φυσικὸ νὰ ἐξετασθεῖ τὸ θέμα τῶν ὁρίων τοῦ κρατικοῦ παρεμβατισμοῦ ἢ τοῦ ὑποχρεωτικοῦ χαρακτήρα ὀρισμένων κανόνων, ἢ ἀκόμα καὶ τῶν συνεπειῶν ἐκτάκτων περιστάσεων. Οἱ ἀντιλήψεις καὶ οἱ καταστάσεις αὐτὲς δὲν μποροῦν ὅμως νὰ ὀδηγήσουν σὲ συμπεράσματα ἀπόλυτα καὶ δὲν νοεῖται, στὴν ἐποχὴ μας, τὸ Κράτος οὔτε βέβαια ν' ἀγνοεῖ τὰ ζωτικὰ συμφέροντα τῆς Χώρας, οὔτε καὶ ν' ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη. Καὶ στίς δύο κατευθύνσεις πρέπει νὰ ἰσχύει τὸ «μηδὲν ἄγαν» καὶ νὰ τηρεῖται τὸ μέτρον. Εἶναι ὅμως ἀναμφισβήτητο ὅτι ἡ ἐξάπλωση τῆς πενίας ἀκόμα καὶ στίς πιὸ πλούσιες χῶρες καὶ ἡ συνύπαρξη δύο παραλλήλων κοινωνιῶν ἀπαιτοῦν μιὰ θετικὴ κοινωνικὴ πολιτικὴ ποὺ ἐκδηλώνεται ἤδη μὲ τὴν εἰσαγωγὴν ἐνὸς κατωτάτου εἰσοδήματος σὲ μερικὲς εὐρωπαϊκὲς χῶρες.

Τὰ θέματα τῆς ἐργασίας δὲν ἀποτελοῦν ἄλλωστε μόνον ἐσωτερικὰ προβλήματα. "Ολο καὶ περισσότερο οἱ συνθήκες παραγωγῆς ἀκολουθοῦν διεθνή πρότυπα, οἱ ἐργατικὲς νομοθεσίαι ἀλληλοεπηρεάζονται, τ' ἀνθρώπινα δικαιώματα ἀπέκτησαν μιὰ παγκόσμια σημασία καὶ ἰσχύ καὶ τὸ διεθνὲς ἐργατικὸ δίκαιο ἀποτελεῖ ἓνα σημαντικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν θεσμῶν καὶ τῶν κανόνων τῆς κάθε χώρας.

Ἡ αὐξάνουσα θέση ποὺ ἀποκτᾷ συνεπῶς τὸ διεθνὲς ἐργατικὸ δίκαιο θέτει ὅμως καὶ ὀρισμένα προβλήματα.

Τὸ πρῶτο εἶναι φυσικό: κατὰ πόσον εἶναι ἀκόμα ἀνάγκη νὰ διατυπώνονται νέοι κανόνες ἐφόσον ὑπάρχουν ἤδη ἑκατοντάδες ποὺ καλύπτουν τὰ κυριώτερα θέματα τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου; Ἀναμφίβολα ἡ σχετικὴ νομοθετικὴ δραστηριότητα δὲν μπορεῖ νὰ συνεχισθεῖ μὲ τὸν ἴδιο ρυθμὸ, ἀλλὰ καὶ δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίζεται τὸ γεγονὸς ὅτι, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ἐμφανίζονται νέα θέματα καὶ νέες ἀντιλήψεις καὶ ἀπαιτοῦνται συνεπῶς νέοι κανόνες. "Ὅπως ξέρουμε, ἡ ἐξέλιξη εἶναι δημιουργός. Γιὰ νὰ δώσουμε ἓνα μόνον παράδειγμα, μιὰ σημαντικὴ μεταβολὴ ἔχει ἐπέλθει στὸ θέμα τῆς ἐργασίας τῶν γυναικῶν, ὅπου ἡ ἐπίτευξη τῆς ἰσότητος ὑπερτερεῖ σήμερα τῆς μέριμνας γιὰ εἰδικὴ προστασία, καὶ προβλέπεται νὰ μεταβληθοῦν ἀναλόγως οἱ κανόνες περὶ νυκτερινῆς ἐργασίας τῶν γυναικῶν.

Τελευταῖα ἀκόμα, τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Διεθνoῦς Γραφείου Ἐργασίας ἀπαρίθμησε 28 θέματα γιὰ ἐνδεχόμενες νέες συμβάσεις ἢ συστάσεις καὶ 24 ὑπάρχουσες συμβάσεις ἢ συστάσεις ποὺ θὰ ἦταν σκόπιμο ν' ἀναθεωρηθοῦν⁶⁷.

66. Βλ. *Le droit du travail hier et demain, Congrès européen de droit du travail, Paris, Sept. 1989, Revue internationale de droit comparé, janvier-mars 1990, σ. 7-247.*

67. Βλ. *Rapport du groupe de travail sur les normes internatio-*

Τελικά, τρείς είναι οι βασικές κατευθύνσεις που διαγράφονται για το μέλλον του διεθνούς εργατικού δικαίου: η ενήμερωση και συμπλήρωσή του, ο έλεγχος της εφαρμογής του, και γενικότερα η συμβολή του στην αντιμετώπιση των μεγάλων προβλημάτων της εποχής μας, κυρίως του οικονομικού, του δημογραφικού, του πολιτικού και του θέματος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ίδιαίτερα πρέπει να τονισθεί ότι, ενώ ο διεθνής χαρακτήρας των οικονομικών προβλημάτων είναι ολοένα και πιο αισθητός, οι σχέσεις των θεμάτων εργασίας με τον οικονομικό τομέα γίνονται συνεχώς στενότερες. Ζητήματα σαν την ανάπτυξη των βιομηχανικών χωρών και παράλληλα το αδιέξοδο όπου βρίσκονται οι άλλες, τα χρέη του Τρίτου Κόσμου, οι εξελίξεις στην Ανατολική Ευρώπη, το μεγάλο πρόβλημα της ανεργίας και πιο γενικά της απασχόλησης και της πενίας (που άφορα εκατοντάδες εκατομμύρια άτομων), το αδιαίρετο της κοινωνικής ευημερίας⁶⁸, οι τελειοποιήσεις της βιομηχανικής παραγωγής, οι πολυεθνικές εταιρείες, τα προβλήματα του περιβάλλοντος, κλπ. είναι χαρακτηριστικά αυτής της γενικής αλληλεξάρτησης.

Είναι λοιπόν φυσικό το διεθνές εργατικό δίκαιο να τείνει να επηρεάσει τις οικονομικές εξελίξεις στον κόσμο και μεταξύ άλλων τις σχέσεις μεταξύ εξελιγμένων και αναπτυσσομένων χωρών όπως, στην εισαγωγή του, έτεινε να βελτιώσει την θέση των εργαζομένων στο έσωτερικό κάθε Κράτους. Στον πρώτο σκοπό, που ήταν η κοινωνική δικαιοσύνη μέσα στην κάθε χώρα προστίθεται τώρα το κοινωνικό –όσο και οικονομικό και πολιτικό– πρόβλημα μέσα στις μεγάλες περιοχές του κόσμου όπως και μεταξύ τους⁶⁹.

Το θέμα των σχέσεων βιομηχανικών χωρών και Τρίτου Κόσμου παρουσιάζει άλλωστε και ιδιαίτερα ζητήματα. Πρόσφατα, κυρίως στις Ήνωμένες Πολιτείες, η απελευθέρωση των ανταλλαγών δημιούργησε κάποιο φόβο του ανταγωνισμού που οι βιομηχανικές χώρες θα μπορούσαν να υποστούν από είδη που παράγονται σε χώρες με χαμηλές συνθήκες εργασίας, άρα με μικρό κόστος. Έγινε λοιπόν λόγος να καθορισθούν «κατώτατοι» ή «δίκαιοι» κανόνες εργασίας⁷⁰ των οποίων η τήρηση θ' αποτελούσε όρο

nales du travail, Bulletin officiel, Num. Spéc., B.I.T., Genève, Vol. LXX, Serie A., 1987. Προηγούμενη ανάλογη έκθεση είχε παρουσιασθεί το 1979.

68. Σχετικά με τα διάφορα αυτά θέματα, βλ. Άγγελο Άγγελόπουλο, *Οικονομικά προβλήματα ελληνικά και διεθνή*, Αθήνα 1987, και *Οικονομική Ανάπτυξη - Θεωρία και Πολιτική*, Αθήνα, 1989.

69. Βλ. χαρακτηριστικά απ' αυτή την άποψη την τελευταία έκθεση του Γενικού Διευθυντού του Διεθνούς Γραφείου Έργασίας: *Conférence Internationale du Travail, 76eme session, 1989, Redressement économique et emploi, Rapport du Directeur Général, B.I.T., Genève, 1989.*

70. «Minimum» ή «Fair labour standards».

για την χορήγηση εύκολιων εισαγωγής⁷¹. Ἡ πρόταση ὅμως προσέκρουσε στὴν ἀντίθεση τῶν ἀναπτυσσομένων χωρῶν.

Στὸ εὐρωπαϊκὸ ἐπίπεδο, σχετικὰ σημαντικὸ ζήτημα, ὅπως εἶδαμε, εἶναι τὸ θέμα τοῦ «Κοινοτικοῦ Χάρτη» ποὺ ὑπογράφηκε τὸν περασμένο Δεκέμβριο καὶ τῆς συνέχισης ποὺ πρέπει νὰ τοῦ δοθεῖ. Πράγματι, παρὰ τὶς μερικὲς ἀντιρρήσεις, εἶναι ἀδιανόητο ἢ Εὐρώπη ν' ἀποτελέσει μιὰ μεγάλη οἰκονομικὴ καὶ τεχνοκρατικὴ ὄντοτητα χωρὶς νὰ ληφθοῦν κατάλληλα καὶ συνεπῶς πληρέστερα κοινωνικὰ μέτρα. Καὶ πῶς μποροῦν νὰ διατυπωθοῦν τέτοια μέτρα, καὶ νὰ ἐπέλθει συμφωνία σ' αὐτὰ μεταξὺ ὄλων τῶν ἐνδιαφερομένων, ἂν δὲν χρησιμοποιοῦν τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ πείρα τῶν διεθνῶν συμβάσεων ἐργασίας; Ἡ Εὐρώπη ἔχει μιὰ ἱστορία καὶ προσπαθεῖ ν' ἀποκτήσει μιὰ ψυχὴ. Δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἐμπορικὴ ἐπιχείρηση. Ἐπιδιώκει νὰ γίνῃ τὸ σύμβολο τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ ἡ δημοκρατία ἔχει ἓνα κοινωνικὸ ὅσο κι ἓνα πολιτικὸ περιεχόμενο⁷². Ἡ Εὐρώπη ὀφείλει νὰ προσφέρει στοὺς πολίτες τῆς ἓνα ἰδανικὸ δικαιοσύνης κι ἓνα παλμὸ κατάλληλα νὰ πολεμήσουν τὰ φαινόμενα ἀπογοήτευσης κι ἀδιαφορίας ποὺ ὁ σεβαστὸς συνάδελφος Ξενοφῶν Ζολώτας ὑπογράμμισε τὴν Πρωτοχρονιὰ τοῦ 1989⁷³ κι ἀκόμα πιὸ πρόσφατα ὡς Πρωθυπουργός.

Παραπλήσιο τοῦ οἰκονομικοῦ παρουσιάζεται καὶ τὸ δημογραφικὸ πρόβλημα ποὺ θέτει ἡ τεράστια αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ στὸν κόσμον –μὲ μερικὲς ἀντίθετες τάσεις σὲ ἀνεπτυγμένες χῶρες, ὅπως καὶ στὴν Ἑλλάδα, πράγμα ποὺ ἀπασχόλησε τὴν Ἀκαδημία– ὁπότε τὸ θέμα εἶναι ἡ αὐξηση τοῦ ποσοστοῦ τῶν ἡλικιωμένων. Αὐτὰ τὰ φαινόμενα δημιουργοῦν σοβαρὰ ζητήματα σὲ θέματα ὅπως ἡ ἀπασχόληση, ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλεια, ἡ μετανάστευση, κλπ.

71. Βλ. Ν. Valticos, «Social conditions, equitable competition and Trade» in «World Interdependence among Developing Countries», Center for Applied Studies in International Negotiations, Geneva, 1982, σελ. 49-60. Βλ. σχετικὰ καὶ North-South: A programme for survival, Report of the Independent Commission on International Development Issues (Brandt Commission), Cambridge, Mass. U.S.A., σελ. 182-183 καὶ 186, J. M. Servais, «La clause sociale dans les traités de commerce: prétention irréaliste ou instrument du progrès social», *Revue internationale du travail*, B.I.T., Genève, Vol. 128, σελ. 463-473, 1989/4, καὶ G. van Liemt «Normes minimales du travail et commerce international: une clause sociale serait-elle opérante?», στὸ ἴδιο τεῦχος, σελ. 475-492.

72. Βλ. τὶς ἐργασίες τοῦ συνεδρίου «Δημοκρατία καὶ Δικαιώματα τοῦ Ἀνθρώπου» ποὺ διοργανώθηκε ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση καὶ τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης στὴ Θεσσαλονίκη στίς 24-26 Σεπτεμβρίου 1987, καὶ σχετικὰ Ν. Valticos, «La démocratie et les droits de l'homme», *Annaire européen*, vol. XXXV, Dordrecht, M. Nijhoff publ. 1987, Art. 53-66.

73. Ξ. Ζολώτας, «Οἰκονομικὲς ἐξελίξεις καὶ προοπτικές», *Τὸ Βῆμα*, 1 Ἰανουαρίου 1989, σ. 36-37.

“Αλλωστε τὰ ἐργατικά προβλήματα δὲν ἔχουν μόνο τεχνικό, νομικό καὶ οἰκονομικό χαρακτήρα. Ἐπηρεάζονται σημαντικά καὶ ἀπὸ ψυχολογικούς καὶ πολιτικούς παράγοντες. Γι’ αὐτό, ὅπως καὶ σὲ περιπτώσεις ποὺ ἀναφέραμε, ἡ μέθοδος ἔρευνας ἢ μεσολαβήσεως προσώπων ἢ ὀργάνων κοινῆς ἐμπιστοσύνης θὰ διατηρήσει τὴν χρησιμότητά της σὲ περιπτώσεις σοβαρῶν διαφορῶν διεθνoῦς ἢ καὶ ἐσωτερικοῦ χαρακτήρα ποὺ θ’ ἀπαιτοῦν μιὰ ἀντικειμενικὴ ἐξέταση καὶ μιὰ προσπάθεια γιὰ τὴν ἐξεύρεση μιᾶς δίκαιης καὶ ἰσορροπημένης λύσεως.

Ἐδῶ φθάνουμε στὸν πιὸ εὐαίσθητο τομέα τῆς ἀποστολῆς τοῦ διεθνoῦς ἐργατικοῦ δικαίου, δηλ. στὴν προστασία τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ὅπου ὁ ρόλος του ἦταν πρωτοποριακὸς καὶ παραμένει παραδειγματικός. Αὐτὸς ὁ ρόλος ἀσφαλῶς θὰ συνεχισθεῖ καὶ στὸ μέλλον, διότι ἡ προστασία τῶν βασικῶν αὐτῶν ἀρχῶν θὰ παραμένει ἀπαραίτητη καὶ μάλιστα ἐπείγουσα σὲ ἄπειρες δυστυχῶς περιπτώσεις.

Οὕτως ἢ ἄλλως, σὲ ὅλες τὶς χῶρες θὰ ὑπάρξουν προβλήματα μιᾶς καλύτερης ἐφαρμογῆς τῶν διεθνῶν συμβάσεων ἐργασίας καὶ γενικότερα ὀρισμένες βασικὲς ἐπιδιώξεις γιὰ περισσότερη ἀσφάλεια, εὐημερία καὶ ἀξιοπρέπεια. Τὸ διεθνὲς ἐργατικὸ δίκαιο θὰ ἔχει πάντα νὰ προσφέρει, σχετικά, ὀρισμένες ἀρχὲς καὶ ὀρισμένες μεθόδους, κυρίως τοῦ δημοκρατικοῦ καὶ δημιουργικοῦ διαλόγου καὶ τῆς καλόπιστης διαπραγματεύσεως, γιὰ τὴ λύση τῶν προβλημάτων ποὺ θὰ τεθοῦν στὰ χρόνια ποὺ μᾶς ἔρχονται.

Γι’ αὐτοὺς τοὺς διαφόρους λόγους, ἡ Διεθνῆς Ὁργάνωση Ἐργασίας, γιὰ τὴν ὁποία ἕνας σημαντικὸς Γάλλος ἐργατολόγος⁷⁴ ἔγραψε ὅτι ἀποτελεῖ «μιὰ ἀπὸ τὶς σπάνιες δημιουργίες γιὰ τὶς ὁποῖες μπορεῖ νὰ ὑπερηφανεῖται τὸ ἀνθρώπινο γένος», ἀσφαλῶς δὲν ἔχει ἐξαντλήσει τὶς δυνατότητές της⁷⁵.

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Τὸ διεθνὲς ἐργατικὸ δίκαιο μᾶς ὁδηγεῖ σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας: τὴ δικαιοσύνη, τὸ νόμο καὶ τὴν ἐλευθερία, τὴν οἰκονομικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη, τὸν ἀνθρώπο καὶ τὴν κοινωνία, τὸ Κράτος καὶ τὴ διεθνή κοινότητα, τὴ συνεχῶς διευρυνομένη ἀρμοδιότητα τῆς διεθνoῦς κοινότητας, τὴ δίκαιη καὶ εἰρηνικὴ λύση τῶν διαφορῶν, γιὰ ν’ ἀναφέρω τὰ κυριώτερα. Σ’ ὅλους αὐτοὺς τοὺς τομεῖς τὸ διεθνὲς ἐργατικὸ δίκαιο ἄνοιξε καινούργιους δρόμους. Χωρὶς νὰ τὸ ἔχουμε ἐντελῶς ἀντιληφθεῖ, καὶ ἀκόμα ἀκατάστατα, ἔχει ἀρχίσει ἡ ἀνέγερση ἑνὸς οὐσιαστικοῦ δικαίου

74. Gérard Lyon-Caen, *Revue internationale de droit comparé*, janvier-mars 1972, σ. 248-249.

75. Βλ. Ν. Valticos, «L’avenir des normes internationales du travail», *Revue internationale du travail*, nov.-dec. 1979, σ. 721-740, καὶ τοῦ ἰδίου, «Le rôle des normes internationales du travail dans la Communauté Mondiale d’aujourd’hui», *La Comunità internazionale*, (Padova) Fasc. 4, 1979, σ. 3-17.

τῆς ἀνθρωπότητος⁷⁶. Γιὰ τὴ χώρα μας, γιὰ τὴν Εὐρώπη καὶ γιὰ ὁλόκληρο τὸν κόσμο εἶναι βασικὸ νὰ συνεχισθεῖ αὐτὴ ἡ προσπάθεια ποὺ ἔχει ὡς προορισμὸ νὰ θέσει τὸν ἄνθρωπο στὸ κέντρο τῆς διεθνοῦς πολιτικῆς, τῆς διεθνοῦς οἰκονομίας καὶ τοῦ διεθνοῦς δικαίου.

76. *Wilfred Jenks, The Common Law of Mankind, Stevens, London, 1958.*